
ÖTÜKEN

Damolla Âlimcan el-Barudî
TERCÜME-İ HÂLİ

Yusuf Akçura

Âlimcan Barudî Biyografisi Ekleyerek
Tatar Türkçesinden Aktaran
Prof. Dr. Ahmet Kanlıdere

ÖTÜKEN

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 1385
KÜLTÜR SERİSİ: 807

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 16267

ISBN: 978-605-437-784-7

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Editör: Göktürk Ömer Çakır

Son Okuma: Prof. Dr. Mesut Şen

Kapak Tasarımı: Zafer Yılmaz

Dizgi-Tertip: Ötüken

Kapak Baskısı: Karakış Basım

Baskı: ALTIN KİTAPLAR YAYINEVİ
Göztepe mah. Kazım Karabekir cad. No: 32
Mahmutbey-Bağcılar/İSTANBUL
Tel: (0212) 446 38 88 Pbx • Faks: (0212) 446 38 90
Sertifika Numarası: 10766

İstanbul- 2019

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

YUSUF AKÇURA (1876-1935): Türkçülük akımının rehberlerinden olan Akçura, aynı zamanda bir hoca, gazeteci, tarihçi ve fikir adamıdır. Kazan'ın güneyindeki Simbirsk şehrinde doğmuş, küçük yaşta annesiyle İstanbul'a gelmiş, ilk mektebi ve rüşdiyeyi bitirdikten sonra Harbiye Mektebi'ne girmiş, tahsili devam ederken Jön Türklerle olan ilişkisinden dolayı sürgüne gönderilmiş, Trablusgarp'tan firar ederek Avrupa'ya geçmiştir. Paris'te École Libre des Sciences Politiques'te tahsil gördükten (1899-1903) sonra, iyi bir donanımla Kazan'a giden Akçura, meşhur "Üç Tarz-ı Siyaset" makalesini burada kaleme almış, 1905-1907 yıllarında Rusya Müslümanlarının siyasi ve kültürel faaliyetlerine aktif olarak katılmış, Tarih hocalığı ve gazetecilik yapmış, Çarlık rejiminin takibatına uğramış, kaçaklığı sırasında Osmanlı ülkesinde Meşrutiyetin ilan edilmesi üzerine 1908'de İstanbul'a gelmiş, burada da çok aktif faaliyetler içinde olmuştur. 1911'de çıkarmaya başladığı *Türk Yurdu* dergisi onun gayretleri sayesinde Türkçülük akımının gelmiş geçmiş en kaliteli bir ilim ve kültür kaynağı haline dönüşmüştür. Birinci Dünya ve İstiklal savaşları sırasında da aktif görevler üstlenen Akçura, Cumhuriyet döneminde milletvekilliği, Tarih Kurumu Başkanlığı, üniversite hocalığı gibi vazifelerde bulunmuş, siyasi ve fikir tarihi ağırlıklı yayınlar yapmıştır.

Osmanlı ve Rusya hayatını iyi tanıyan biri olarak, Akçura'nın Rusya Türklüğü hakkındaki yazıları ve çözümlemeleri çok önemlidir. Osmanlı aydınlarında gördüğü bazı önyargılara dair eleştirileri, Türk tarihini yeniden yazma gayretleriyle Osmanlı-Türk fikir hayatına mühim katkılar sağlayan Akçura, görüşlerinin çoğunu makale şeklinde kaleme almıştır. Bunları esas olarak Avrupa'da *Şûrâ-yı Ümmet*'te, Rusya'da *Kazan Muhbiri* ve *Vakit* gazetelerinde, Türkiye'de *Sırât-ı Müstakim*'de ve en çok da kendisinin çıkardığı *Türk Yurdu* dergisinde yayımlamıştır. Onun en büyük eseri *Türk Yurdu*'dur demek mübalağa olmaz. Akçura aynı zamanda çok iyi bir biyografi yazarıdır. *Damolla Âlimcan Barudî* kitabı bunun güzel numunelerinden biridir. Akçura'nın Kazan'da Arap harfleriyle, Tatar Türkçesiyle yayımladığı bu eser Türkiye'de ilk defa neşredilmektedir.

Akçura'nın kitap ve risale olarak neşrettiği başlıca eserleri şunlardır: *Din Münâzaralarında İrkinçilik [Serbestlik] Hakkında* (Kazan 1906); *Ulûm ve Tarih* (Kazan 1906); *Damolla Âlimcan el-Barudî: Tercüme-i Hâli* (Kazan 1907); *Mevkûfiyet Hâtırâları* (Orenburg

1907); *3'ünçi İyun Vâkıa-i Müessifesi* (Orenburg 1907); *Üç Tarz-ı Siyaset*, İstanbul 1327 [1911]; *Eski Şûrâ-yı Ümmet'te Çıkan Makalelerimden* (İstanbul 1329 [1913]); *Türk, Cermen ve İslavların Münâsebât-ı Tarihiyeleri* (İstanbul 1330 [1914]); *Şark Meselesine Ait Tarih Notları* (İstanbul 1336 [1920]); *Muâsır Avrupa'da Siyasi ve İçtimai Fikirler ve Fikir Cereyanları* (İstanbul 1339 [1923]); *Siyaset ve İktisad Hakkında Birkaç Hitâbe ve Makale* (İstanbul 1340 [1924]); *Tarih-i Siyasi* (İstanbul 1927); *Tarih-i Siyasi* (Ankara 1928); *Türk Yılı 1928* (İstanbul 1928); *Zamanımız Avrupa Siyasi Tarihi*, 2 cilt (Ankara 1931-1933); *Bir Tahlil-i Tarih* (Ankara 1934); *Osmanlı Devletinin Dağılma Devri: XVIII ve XIX. Asırlarda* (İstanbul 1940).

İÇİNDEKİLER

Sunuş 9

BİRİNCİ KISIM
Yusuf Akçura: DAMOLLA ÂLİMCAN EL-BARUDÎ
TERCÜME-İ HÂLİ

Damolla Âlimcan el-Barudî: Tercüme-i Hâli 13

İKİNCİ KISIM
Ahmet Kanlıdere: ÂLİMCAN BARUDÎ (1857-1921):
HAYATI, FİKİRLERİ VE ESERLERİ

1. Barudî Hakkında Yazılanların Kritiği 71
2. Kazan ve Buhara'daki Eğitimi 74
3. Şihabüddin Mercanî ile Münasebeti 80
4. Muhammediye Medresesi 81
5. Siyasi Faaliyetleri, Seyahatleri ve Sürgün Hayatı 87
6. Müftülüğü ve Son Yılları 95
7. Fikirleri ve Eserleri 104

BİBLİYOGRAFYA
1. Eğitim, Sosyal Hayat, Seyahat ve Biyografi Makaleleri 113
2. Hakkında Yazılanlar 115
3. Diğer Eserler 117

Dizin 118
Fotoğraflar 124

SUNUŞ

Yusuf Akçura, Paris'teki tahsilini tamamlayıp Kazan'a döndüğü sırada kendisini hareketli bir ortamın içinde buldu. 1905 yılında verilen hürriyetler Rusya Müslümanlarını da canlandırmıştı; arkası arkasına toplantılar, kongreler ve müzakereler yapılmakta, gazeteler, dergiler ve diğer yayınların sayısı hızla artmaktaydı. Yetişmiş aydınlara ve becerikli ulemaya büyük ihtiyaç duyulduğu bu dönemde Yusuf Akçura önemli bir boşluğu doldurdu. Paris'teki tahsili esnasında iyi bir eğitim almıştı. Tarih usulü ve milliyet teorileri konularındaki modern fikirlerden haberdardı.

Bu dönem onun dinî reform hareketlerine ilgi duyduğu, Kuzey Türklüğünde bunun karşılığını aradığı yıllardır. 1897'de yayımladığı ilk yazısında Kazan'ın müceddit ulemasından Şihabüddin Mercanî'nin hayatını kaleme aldı. 1904'te Kazan'da yazdığı fakat ancak 1906'da yayımlayabildiği *Din Münâzaralarında İrkinçilik Hakkında* [Dinî Münâzaralarda Serbestî] adlı risalesinde İslam ulemasından beklentilerini dile getirdi: İslam âlimleri Ashâb-ı Kehf uykusundayken, Hıristiyan dünyasının Uyanış (Rönesans) devrinden beri bir dakika gözünü yummayıp ilerlediğini, fikir ve münazarada serbestliğin arttığını, okullarının çoktan beri Ortaçağ etkisinden kurtulduklarını; İslam dünyasında ise henüz böyle bir hareketin gerçekleşmediğini, ilim ve felsefenin asırlar öncesindeki hâliyle kaldığını, Müslüman mektep ve medreselerinde hâlâ eski skolastik usulün devam ettiğini söyler. Kazan, Meçkere ve Kışkar'daki Tatar medreselerinde yedi yüz yıl önce ne okutuluyorsa aynı kitapların aynı usulle okutulduğunu, hatta bu medreselerin XI. - XII. yüzyıldaki Hıristiyan okullarıyla benzerlik gösterdiğini savunur. Hıristiyan okulları asırlar boyu Ortaçağ'daki usûl üzere Latin diliyle eğitim vermiş, öğrencilerin ana dillerine iltifat etmemişti; çünkü o dillerde derin (dinî ve felsefî) fikirlerin ifade edilemeyeceği kanaati hâkimdi. Buna benzer görüş Müslüman medreselerinde hâlâ geçerliydi. Tatar ulemasının ilim ve kavrayışı da Ortaçağ'daki düzeyinin üstüne pek çıkamamıştı; ulemanın çoğu modern

bilimden ve düşünceden habersizdi. Öte yandan, Rus din âlimleri yeni fikirleri ve ilmî gelişmeleri takip edebilme başarısını göstermiş, dinî okulları yüksek bir seviyeye ulaşmıştı; Ortodoks misyonerler dinlerini yaymak için gereken donanıma sahiptiler; Müslümanlar arasında faaliyet göstermek isteyen bir misyoner Arapçayı bir Müslüman kadar, hatta daha iyi derecede öğrenebilmekteydi. Akçura Müslüman uleması ve okulları hakkındaki durumu böylece özetledikten sonra, dinî münâzaralarda serbestlik meselesinin İslam uleması için son derece önemli olduğunu, İslam (ve Tatar) ulemasının vakit kaybetmeksizin bu açığı kapatmaları gerektiğini ifade eder.

İşte bu beklenti ve arayış Akçura'yı, Kazan'da kurduğu modern medresesiyle tanınan Âlimcan Barudî ile buluşturdu. Muallimlik görevine onun medresesinde başlayan Akçura, Rusya Müslümanlarının dinî müceddidi olarak gördüğü Barudî'ye büyük hayranlık duyuyor, onu büyük bir mektebin önderi sayıyordu. Barudî, mükemmel bir medrese tahsili almış, eski kültüre vâkıf, fakat aynı zamanda yeniliklere açık bir şahsiyetti. Akçura, onun medresede gerçekleştirdiği yenilikleri sadece bir eğitim reformu olarak değil, dinî reform hareketinin bir tezahürü olarak görüyordu. Dolayısıyla, böyle bir şahsiyetin nasıl yetiştiği, hangi aşamalardan geçerek bu noktaya geldiği hususu Akçura'nın merakını çekiyordu. Barudî'nin entelektüel serüvenini tespit edebilmek için kendisiyle defalarca görüşmüş, onun tuttuğu notlardan yararlanmış ve neticede, biyografi yazımı sahasında ilginç ve önemli bir numune ortaya koymuştur. Akçura'nın bu eseri sadece Barudî'nin hayatını değil, yüzyıllardır Rusya Müslümanlarının eğitim hayatında merkezî bir yer işgal eden Buhara medreselerindeki ders usulleri ve talebelerin eğitim hayatı hakkında çok önemli veriler sunmuştur.

Akçura biyografiyi iki kısım olarak planlamış. İlkinde Barudî'nin ailesi, çocukluğu, ilk tahsili, Kazan'daki medrese hayatı ile Buhara'daki eğitimini anlatmış, onun Kazan'a döndüğü 1882 yılına kadar getirmiştir. Bundan sonraki kısmı kaleme aldı mı yoksa fırsat bulamadı mı bilemiyoruz. Zira, bu ilk kısmı bastırdığında (1907'de) Rusya'da baskı rejiminin ağırlığı kendini her alanda hissettirmiş, hak-

kında takibat başlatılan Akçura bir müddet Bahçesaray'da enişte-si İsmail Gaspıralı'nın yanında gizlendikten sonra Meşrutiyet'in ilanı-nı izleyen günlerde İstanbul'a gitmiş, orada kendini yeni uğraşıların içinde bulmuştur.

Elinizdeki kitabın birinci kısmında Akçura'nın Arap harfleriyle Kazan Türkçesinde kaleme aldığı *Damolla Âlimcan el-Barudî* (Kazan 1907) eserinin aktarımını sundum. Eseri aktarırken Akçura'nın kendi döneminde kullandığı kelimeleri muhafaza etmeye özen gösterdim. Anlaşılması güç olan bazı kelimelerin anlamını köşeli parantez içinde verdim. Bugün artık pek kullanılmayan kelimeleri anlaşılır kılmaya çalıştım.

Akçura'nın Barudî biyografisi daha sonra yazılanlara temel teş-kil etmiştir. Türkiye'de yazılanlar buna çok fazla bir şey katmamıştır. Dolayısıyla, hem Akçura'nın yarım kalan biyografisini tamamlamak, hem de Tataristan'da ve diğer yerlerde yapılan çalışmaları değer-lendirmek amacıyla kitabın ikinci kısmında Barudî'nin ayrıntılı bir biyografisini sunmak gerektiğini düşündüm. Biyografiyi hazırlarken Barudî'nin seyahat yazılarını, hatıra defterlerinde yazdıklarını ve onun sosyal, kültürel ve siyasi alanlarda kaleme aldığı makaleleri analiz ettim; onun makalelerinin bir listesi ile hakkında yazılan ve ondan bahseden eserlerin kaynakçasını verdim.

Metnin son okumasını yaparak değerli katkılarda bulunan Prof. Dr. Mesut Şen'e minnettarım. Barudî'nin bazı makalelerini vermek lütfunda bulunan Fatih Habib Bey'e, müşkül olan bazı ibarelerin çö-zülmesinde yardım eden Doç. Dr. Sadi Kucur'a ve Dr. Laisian Şa-hin'e müteşekkirim.

Ahmet KANLIDERE

Damolla Âlimcan el-Barudî'nin el yazısı

داملا عالم جان البارودی نك قول یازووی.

اخطار عاجزانه

Damolla Âlimcan el-Barudî
TERCÜME-İ HÂLİ

YUSUF AKÇURA

Kazan: Şark Matbaası
1907

داملا عالم جان البارودی.

ترجمه حالی

ی. آچورا اوغلی.

نزان.
شرف مطبعه‌سی.
۱۹۰۷

Bismillahirrahmanirrahim

Damolla Âlimcan el-Barudî Hazretlerine:

Fezâilmeâb!

Bugün, varlığınızı milletinize adamanızın 25. yılı doldu. Milletinizin dinine bağlı, ahlâklı, mütefennin, hünerli, güçlü olmasından ve hiçbir cihetle diğer milletlere zebun kalmamasından ibaret hedef-i âmâlinize erişmek için sarf edilen bu çeyrek asır içinde, çok engellerle karşılaştınız; her taraftan yolunuza dikenli ağaçlar attılar: Bütün azim sahibi müceddidlerin gördüğü eza ve cefadan, tabii, siz de kurtulamadınız.

Lakin daima hak sonunda bâtıla galip gelir; aydınlığın karanlıkla kapanıp yok olması mümkün değildir. Engellerin çokluğu, azim sahiplerinin gayretlerini artırmalarına sebep olur. Siz idealinize doğru artan bir şevk ve gayretle ilerlediniz, yükseldiniz; o derecede ki, beceriksiz, tembel, himmetsiz ve bu yüzden kıskançlık yapan kimseler sonunda sizin yolunuza engeller koymada çok aşağılarda kaldılar!

Üstad! Siz iptidai, idadi ve âli tedrisatta yeni bir meslek, yeni bir usul icat ettiniz: Çocukların ömürlerini, ömürlerinden de aziz rahatlarını koruyacak kolay bir usulü, bu havalide yaydınız. Medreselerimizin orta ve yüksek kısımlarına biraz usul ve nizam getirdiniz; din öğrenmede asli kaynaklardan yararlanma yolunu büyük bir cesaretle gösterdiniz.

Bugün, milletiniz içinde bu büyük hizmetlerinizi takdir ile gayret ve hamiyetinize meftun olan, izinizde yürüyen birçok takip edeniniz ve tilmizleriniz var: Bugün siz, şüphesiz bir büyük *mekteb*in önderisiniz

Bendeniz, tamamıyla *mekteb*iniz efradından değilsem de, milletimize dokundurduğunuz büyük faydalarınızı âcizane takdir edip özellikle azim ve sebatınıza yüce himmetinize cidden hayran kalanlardanım. Milletimiz için unutulmaması gereken bu mübarek günde, ben de hizmetlerinizden dolayı sizi tebrik etmek, size gücüm nispetinde bir armağan sunmak istedim. Bir zamanlar, milletimizin büyük hâdimlerinden birine de yazdığım gibi, size de kendinizden fazla layık armağan bulamadım: *Damolla Âlimcan el-Barudî*'yi, Damolla Âlimcan el-Barudî'ye takdim ediyorum!

Kazan, 1 Muharrem 1325 [14 Şubat 1907]

Y. Akçuraoğlu